

Okruhy rozprav ke státní závěrečné zkoušce

Studijní program: **Učitelství pro střední školy**

Studijní obor: **Český jazyk a literatura**

Oborová část SZZ v rámci navazujícího magisterského studia programu **Učitelství pro SŠ oboru Učitelství českého jazyka a literatury** zahrnuje ověření znalostí a dovedností z jednotlivých disciplín jak bakalářského, tak navazujícího magisterského studia. SZZ je odbornou rozpravou opírající se o předložený seznam četby studenta nad otázkami kladenými z oblasti okruhů, které rozšiřují oborovou bázi předcházejícího bakalářského studia zvláště o didaktickou aplikaci základních lingvistických a literárněvědných disciplín:

- Česká literatura (starší česká literatura, česká literatura 19. století, česká literatura 20. století, současná česká literatura, teorie literatury)
- Světová literatura
- Český národní jazyk, jeho struktura a funkce
- Stylistika a textová lingvistika
- Didaktika literatury a didaktika českého jazyka a komunikační výchovy

1. Český jazyk

Požadované dovednosti

Dobrá orientace ve všech jazykových rovinách, funkční a strukturní charakteristika jazykových jevů, schopnost vidět souvislosti mezi jevy téže roviny i rovin různých. Schopnost zhodnotit potenciál jazykových jevů v komunikaci a schopnost tvořivého využití jazyka při tvorbě komunikátů.

Součástí státní závěrečné zkoušky je i hodnocení vlastní komunikační kompetence uchazeče (úroveň mluvního projevu, schopnost aplikovat teoretické poznatky na praktické příklady).

Požadované vědomosti

Schopnost problémového výkladu jevů v rozsahu základní studijní literatury. Znalost jazykovědné terminologie domácí i mezinárodní, dobrá orientace v odborné i prakticky odborné bohemistické literatuře. Znalost příkladů ke každému obecnému jevu a problému.

Student předloží seznam prostudované lingvistické literatury.

Seznam odborné literatury má:

- část obsahující studijní materiály, tj. příručky, vysokoškolské učebnice, studijní materiály, skripta apod., a dále
- část obsahující prostudovanou odbornou literaturu časopiseckou, sborníkovou nebo monografickou apod., a to v rozsahu minimálně deseti titulů.

V obou případech se požaduje uvedení bibliografických údajů podle platné bibliografické normy.

OKRUHY POŽADAVKŮ V JEDNOTLIVÝCH OBLASTECH

Český národní jazyk, jeho struktura a funkce

Psaná a mluvená norma současné češtiny, vývojová dynamika současné češtiny

- Charakteristika základních principů českého pravopisu, jeho hlavní problémové oblasti.
- Hlávka, foném, písmeno.
- Vztah psané a mluvené podoby češtiny.
- Pravopisná adaptace cizojazyčných prvků.
- Hlavní zásady spisovné výslovnosti, tolerované odchylky.
- Intonace v češtině, její funkce.
- Počátky spisovné češtiny a její další vývoj.
- Současná jazyková situace češtiny, vztahy mezi spisovným jazykem a nespisovnými varietami češtiny.
- Vývojové tendence zvukové stránky, morfologie, syntaxe, slovní zásoby a slovtvorby současné češtiny.
- Základní charakteristiky spisovného jazyka.
- Vztah mezi normou a kodifikací spisovné češtiny.
- Komunikační situace a její význam pro funkční vymezení spisovné češtiny a nespisovných variet češtiny.
- Spisovné prostředky knižní a hovorové, problém vymezení hovorové češtiny.

- Postavení obecné češtiny a její uplatnění v komunikaci. Další interdialekty češtiny.
- Vývoj názorů na péči o jazyk (purismus, koncept dobrého autora). Pojem jazyková kultura, její základní přístupy.
- Jazyková správnost, přiměřenost, komunikační úspěšnost.
- Diskuse o podobě spisovného jazyka a o možnostech jeho regulace (vztah spisovné a obecné češtiny, „syndrom národního údělu“, pojmání tzv. standardního jazyka, „koncept minimální intervence“).
- Komunikační obrat v jazykovědě a jeho reflexe v české lingvistice.
- Současné lingvobohemistické příručky a časopisy. Vlastní četba odborné literatury.

Gramatika

- Slovní druhy, kritéria třídění.
- Gramatické kategorie (GK) jmenné. Vztah gramatických kategorií k obecným onomaziologickým kategoriím (substance, akce, vlastnost, okolnost). Využití jmenných GK ve stavbě věty a v tvorbě komunikátů.
- Gramatické kategorie slovesné a jejich vztah k sémantice sloves (slovesa dějová, stavová, vztahová, modální). Využití slovesných GK ve stavbě věty a v tvorbě komunikátů.
- Paradigmatika české deklinace – obecný výklad, určování a charakteristika slovních tvarů v textu.
- Paradigmatika české konjugace – obecný výklad, určování a charakteristika slovních tvarů v textu.
- Dynamika tvaroslovného systému na ose časové, stylové a útvarové; schopnost aplikovat na daný jev hledisko jazykového centra a periferie.
- Charakteristika zájmen a číslovek, jejich tvaroslovné vlastnosti.
- Slovo a slovní tvar.
- Morfematická stavba slova – pojmy a termíny. Tvarotvorná báze a formant. Morfonologické aspekty české slovtvorby a tvarosloví..
- Problémové jevy a aspekty českého tvarosloví.
- Pojmy věta a výpověď.
- Predikace jako větotvorný vztah, typy predikátů v češtině, kongruenční a predikační kategorie přísudkového slovesa.
- Slovesná valence, její projevy ve stavbě věty. Obligatornost, potenciálnost a fakultativnost prvků větné stavby.
- Základní typy vět v češtině (syntaktická stavba vs. tzv. věty podle postoje mluvčího).
- Větněčlenská koncepce analýzy věty, její odlišnosti od koncepce valenční.
- Modifikace stavby věty (věty kladné a záporné, aktivní a pasivní, tzv. deagentizace).
- Modalita ve větě (významy nutnosti a možnosti).
- Modifikace stavby věty ve výpovědi (elipsa, náhrada vedlejších vět, parcelace, osamostatňování, opakování).
- Vyjadřování tzv. hodnotících postojů ve výpovědi.
- Tzv. aktuální členění větné.
- Český slovosled.
- Komunikační funkce výpovědi – teorie mluvních aktů. Věta a souvětí, věta hlavní a vedlejší, řídicí a závislá, parataxe a hypotaxe.
- Vztahy mezi hlavními i vedlejšími větami.

Lexikologie a slovtvorba

- Slovtvorná vs. morfémová analýza slova. Slovtvorná báze a formant.
- Lexikální jednotka vs. slovo, význam slova a jeho složky (reference a konotace, symbolická platnost, expresivita, stylová platnost).

- Polysémie, homonymie; paradigmatické a syntagmatické vztahy mezi lexikálními jednotkami
- Slovní zásoba současné češtiny a její rozvrstvení, vývojové tendence (internacionalizace, neologie, okazionalismy).
- Základní lexikologické disciplíny (lexikologie, lexikografie, onomaziologie, semaziologie, onomastika, etymologie).
- Nejdůležitější české slovníky, jejich charakteristika a možnosti využití.
- Tvoření slov vs. tvorba pojmenování. Typy pojmenování.
- Obohacování slovní zásoby, centrum a periferie ve slovní zásobě.
- Přehled základních způsobů tvoření slov – odvozování, skládání, abreviace aj.
- Frazeologie a idiomatika současné češtiny.

Stylistika a textová lingvistika

- Pojetí stylu a stylistiky v české lingvistice. Funkční jazyky, funkční styly.
- Problematika funkčních stylů.
- Stylotvorné faktory. Styly simplexní a komplexní. Stylová norma, stylový model.
- Stylistická charakteristika jazykových prostředků.
- Charakteristika jednotlivých funkčních stylů.
- Pojem textu, komunikátu, jazykového projevu a promluvy.
- Koherence textu. Koheze textu, prostředky jejího vyjadřování.

2. Literatura

Požadované dovednosti

Schopnost samostatného a na základě literárněvědného studia poučeného uvažování o zadaných otázkách a zároveň schopnost jejich didaktické aplikace. Problémový charakter témat vyžaduje kombinování myšlenkových postupů literárněvědných disciplín v konfrontaci s literárním dílem, poetikou, literárním druhem, žánrem a podobně.

Požadované vědomosti

V oblasti historie literatury jsou předpokládány základní znalosti vývoje české literatury od starší české literatury po současnou českou literaturu včetně významných souvislostí s vývojem světové literatury. V oblasti teorie literatury je kladen důraz na základní teoretické koncepty a pojmy, které jsou spojeny s literární komunikací.

K literárněvědné části státní závěrečné zkoušky si student přinese strukturovaný seznam přečtené umělecké i odborné literatury doplněný údaji o tématech vlastních semestrálních i ročníkových literárněvědných prací a o titul diplomové práce. K tomuto seznamu zkušební komise přihlíží při zadávání literárních otázek.

(U veškerých uváděných údajů se předpokládá obvyklá struktura bibliografických zápisů.)

Požadavky na četbu:

Seznam literatury (děl, o nichž je student schopen u zkoušky hovořit) musí obsahovat alespoň **125 titulů** a bude strukturovaný do následujících oddílů:

1. Starší česká literatura (do konce 18. století) – min. 10 titulů
2. Česká literatura 19. století – minimálně 25 titulů
3. Česká literatura 1. pol. 20. století (do r. 1945) – min. 25 titulů
4. Česká literatura 2. pol. 20. století a současná česká literatura (od r. 1945) – min. 25 titulů
5. Literatura pro děti a mládež – min. 10 titulů
6. Odborná literatura (studie, monografie; ne základní studijní literatura) – min. 10 titulů
7. Světová literatura – min. 20 titulů

Zbývající díla do minimálního počtu 120 student rozloží podle osobních preferencí.

Seminární práce

- seznam seminárních prací a významnějších referátů, které student během studia vypracovával (lze zahrnout práce z předcházejícího Bc. studia)

Tematické okruhy

Česká literatura (starší česká literatura, česká literatura 19. století, česká literatura 20. století, současná česká literatura, teorie literatury)

Starší česká literatura (do konce 18. století)

- Staroslověnské písemnictví (staroslověnské písemnictví na Velké Moravě a v českých zemích v 10.-11. století; odkazy na staroslověnské a církevněslovanské písemnictví v české literární tradici od středověku po současnost).
- Latinské písemnictví v českých zemích v 10.-14. stol. (Kristiánova legenda; Kosmova kronika, pokračovatelé Kosmovi, Zbraslavská kronika, latinské písemnictví doby Karlovy, kroniky, legendy).
- Nejstarší doklady českého jazyka a písemnictví; česká veršovaná epika přelomu 13. a 14. století.
- Česká próza do konce 14. století (nejstarší prozaické památky, překladová literatura).
- Básnictví doby lucemburské (veršované legendy, rytířská epika, lyrika duchovní a světská, spory, didaktické básnictví).
- Písemnictví doby husitské (Jan Hus, kazatelství a traktátové písemnictví, píseň husitského období, historiografie, veršované polemické skladby).
- Latinské písemnictví v období humanismu (Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, Jan Dubravius, latinští básníci z okruhu Jana Hodějovského, Jan Campanus Vodňanský).
- České písemnictví v období humanismu (česky píšící autoři období raného a vrcholného humanismu, humanistická gramatografie).
- Česká próza 17.-18. století (barokní kazatelství, legendistika, alegorická próza, česká a latinská historiografie, barokní gramatografie).
- Česká barokní poezie (duchovní poezie domácí a exulantská, barokní kancionály, světská poezie).
- Starší české drama (latinské a české drama ve středověku, liturgické drama, humanistické drama, české barokní drama, teorie dramatu, školské drama, sousedské divadelnictví).

Česká literatura 19. století

- Národní obrození (charakteristika, periodizace, domácí kořeny a vnější vlivy, vědecké snahy obrozenců, počátky obrozenecké poezie, východočeský obrozenecký okruh).
- Rukopisy královédvorský a zelenohorský (otázka pravosti a vzniku, Rukopisy v kontextu evropského písemnictví, jejich působení v české kultuře 19. století).
- Jungmannovský projekt národní literatury, jeho realizace (Jungmann, Polák, Kollár, Čelakovský, jungmannovský klasicismus, názory na literaturu pro děti a mládež).
- Lidová slovesnost (sběry lidové slovesnosti, její působení na literaturu 19. století, úloha písně a pohádky v literatuře pro děti a mládež, názory na pohádku v 19. a 20. století).
- Počátky novočeského dramatu; divadlo a drama v národním obrození.
- Romantismus v české literatuře (charakteristika, vliv evropského romantismu, hlavní představitelé českého romantismu, rozdílné přístupy k romantismu, kritické přijetí Máchova Máje).
- Karel Havlíček Borovský (publicistika, literární kritika, satiry, próza; pozdější hodnocení a interpretace osobnosti KHB).
- Božena Němcová (možnosti směřového zařazení díla; romantické a realistické prvky v díle, žánrová charakteristika díla, vztah k lidové slovesnosti). Vývoj povídky (Tyl, Mácha, Němcová).
- Poezie „májové generace“ (lyrika i epika, jednotliví představitelé a jejich dílo, vztah Hálek-Neruda, spory o Hála).
- Próza májovců (jednotliví představitelé a jejich dílo; žánrový přehled prózy májovců – povídka, fejeton, cestopisná próza, román, arabeska, humoreska, žánrová kresba).

- Ruchovci a lumírovci (škola národní a škola kosmopolitní, osobnosti a jejich srovnání, otázka parnasismu, překladatelství, lumírovský a ruchovský verš v konfrontaci s veršem májovců, próza, vztah ruchovců, lumírovců k předchozím i následujícím básnickým generacím).
- Próza poslední třetiny 19. století mezi novoromantismem a realismem: próza z venkovského a z městského prostředí, historická próza.
- Drama 2. pol. 19. století (májovci, lumírovci, realistické drama, instituce, divadelní kritika 2. pol. 19. století).
- Literární kritika 19. století.

Česká literatura 1. pol. 20. století (do roku 1945)

- Česká moderna; poezie 90. let: realismus, impresionismus, symbolismus, dekadence.
- Bezručovy Slezské písně (syntéza tří linií české poezie z přelomu století: poezie symbolistní, prvků básnického stylu Macharova, prvků písně a veršovaného pamfletu). Mezigenerace tzv. buřičů: anarchismus, nová poetika.
- Hlavní proudy a slohové tendence v české próze od konce 19. do počátku 20. století (prolnutí impresionismu s naturalismem, naturalistické tendence, lyrizace a epizodičnost románové výstavby, novoklasicistní stylové tendence aj.).
- Moderní směry počátku 20. století: kubismus, expresionismus, futurismus, civilismus. Umělecká moderna před I. světovou válkou, Almanach na rok 1914. Poezie přírody a života: naturismus a vitalismus. Jakub Deml.
- Obraz 1. světové války v próze i poezii.
- Expresionismus v próze a dramatu (bratři Čapkové, R. Weiner, B. Reynek ad.); Literární skupina (1921).
- Poezie počátku dvacátých let.
- Meziválečná básnická avantgarda: poetismus, surrealismus.
- Próza 20. let – inspirace moderní lyrikou, expresivitou, metaforičností; novinovou reportáží, fejetonem; próza utopická a reportážní, nové postupy v próze.
- Protichůdci avantgardy v české poezii 30. let.
- Próza 30. let: baladická próza, polyfonní román; směřování prózy k existenciálním problémům, k mnohostrannému poznávání současného světa i minulosti. Společenská próza 30. let – ideologické pojetí literatury (socialističtí realisté, ruralisté). Psychologická próza 30. a 40. let.
- Poezie národního ohrožení. Ohlas Mnichova a 2. světová válka v české poezii. Válečná generace: Jarní almanach básnický; Skupina 42; existencialistické tendence v české literatuře.
- Drama a divadlo v 1. pol. 20. století: nové směry v divadelnictví na počátku 20. století (nové pojetí historického dramatu, lyrické drama); meziválečné drama a divadlo.
- Literární kritika a literární věda mezi válkami.

Česká literatura 2. pol. 20. století a současná česká literatura

- Česká literatura 2. pol. 20. století (periodizace, mimoestetická a estetická kritéria tvorby, literární řada, dějiny textu, textologické a bibliografické problémy apod.).
- Kulturně-politická diskuse ve 2. pol. 40. let (ideologická východiska pro orientaci české poválečné kultury, dobové polemiky, literární časopisy, spisovatelské organizace apod.).
- Česká poezie 2. pol. 40. let 20. století: poezie jako dobové svědectví (2. světová válka a osvobození v bezprostřední reakci poezie); rozpad avantgardního paradigmatu v české poezii 40. let a profilování mladé básnické generace mezi květnem 1945 a únorem 1948; křesťansky orientovaná poezie.
- Literární život 50. let 20. století (komunikační okruhy, 2. sjezd SČSS, časopis Květen apod.); socialistický realismus, ideologická norma socialistické poezie a budovatelské prózy. Česká próza 2. pol. 40. let a 50. let.

- Neoficiální kultura konce 40. a 50. let („veřejná“ versus „neveřejná“ literatura; Edice Půlnoc a jiné neoficiální aktivity; poúnorový exil).
- Fenomén 60. let v české kultuře (kontinuita vývoje literatury, 2. a 3. sjezd SČSS, literární časopisy, cenzura).
- Poezie 60. let – stratifikace básnických poetik (např. existenciální východiska, experimentální poezie, nejmladší básnická generace).
- Narativní modely v české próze 60. let 20. století (např. tzv. romány deziluze, polarizace autentizace a imaginativnosti, experimentální próza).
- 70. a 80. léta v české kultuře (komunikační okruhy, edice, časopisy; „underground“ jako sociokulturní kategorie).
- Česká poezie a próza 70. a 80. let 20. století (generační rozvrstvení, osobnosti, tendence, poetiky).
- Česká literatura 90. let 20. století (kontinuita vývoje literatury, literární časopisy a nakladatelství, základní tendence geneze narativu a básnických poetik, literární postmoderna).
- České drama 2. pol. 20. století (nejvýznamnější osobnosti, poetiky, směry a tendence – např. budovatelské drama, básnické drama, divadla malých forem, absurdní a modelové drama).
- Myšlení o literatuře od 2. světové války do současnosti (literární teorie, historie a kritika, základní směry a metodologické přístupy, osobnosti).

Teorie literatury

- Literární věda (členění literární vědy: teorie literatury a historie literatury, problém literární kritiky, literární lexikografie, textologie atd.).
- „Co je literatura?“ (definiční hlediska, „estetický znak“, estetická funkce, norma a hodnota).
- Literární komunikace (základní subjekty literární komunikace, text a jeho strukturní vrstvy, intersubjektivní kódy).
- Geneze a recepce literárních děl; teoretické přístupy zaměřené na pól autora a pól čtenáře.
- Naratologie (základní znaky vyprávění, fikční svět, typologie způsobů vyprávění, subjektivizace narace).
- Versologie (verš, rytmus, metrum, prozodie, rým).
- Genologie (základní druhové charakteristiky, nejvýznamnější žánry).

3. Český jazyk a literatura a didaktika výchovy jazykově-slohové (JV), komunikační (KV) a literární (LV)

- A. Jazyková a komunikační kompetence dětí a mládeže (vývoj, faktory, které ho ovlivňují, implikace pro ČJL)**
1. Jazyk, popř. komunikace dětí a školní úspěch (teorie jazykového deficitu)
  2. Charakteristika vývoje jazyka a komunikace mládeže ve školním věku
- B. Čtenářství dětí a mládeže (vývoj, faktory, které ho ovlivňují, implikace pro LV)**
3. Počátky čtenářství a jeho vývoj v raném věku
  4. Vývoj čtenářství v pubescenci
- C. Koncepce předmětu dříve a v současných platných programových dokumentech.**
5. Aktuální koncepce slohové výchovy a její tradice
  6. Aktuální koncepce komunikační výchovy a její tradice
  7. Aktuální koncepce literární výchovy a její tradice
- D. Didaktický komentář k vybraným okruhům učiva jazykové, slohové, komunikační a literární výchovy: cíle, metodické postupy, hlavní, resp. časté problémy, jejich řešení**
8. Zvuková stránka jazyka
  9. Pravopis
  10. Slovní zásoba
  11. Klasifikace slovních druhů
  12. Jednotlivé didakticky relevantní morfologické kategorie.
  13. Jednotlivé didakticky relevantní jevy českého tvarosloví
  14. Jednotlivé didakticky relevantní jevy slovtvorné.
  15. Jednotlivé didakticky relevantní jevy české syntaxe.
  16. Variantnost českého národního jazyka. Spisovná čeština a jazyková kultura ve škole. Vztah češtiny a slovenštiny, češtiny a jiných jazyků.
  17. Slohové postupy (popisný, vyprávěcí, výkladový, úvahový a argumentační)
  18. Stylové rozvrstvení spisovného jazyka. Slohotvorní činitelé. Funkční styly češtiny.
  19. Lingvopragmatické aspekty výuky češtiny.
  20. Psycholingvistika jako podkladová disciplína teorie vzdělávání v mateřském jazyce
  21. Základní komunikační činnosti a dovednosti: psaní
  22. Základní komunikační činnosti a dovednosti: čtení
  23. Základní komunikační činnosti a dovednosti: mluvení
  24. Základní komunikační činnosti a dovednosti: naslouchání
  25. Funkční diferenciací komunikačních činností
  26. Základní literární žánry (s důrazem na žánry dětské literatury a literatury pro mládež)
  27. Literatura vybraných literárních směrů, období apod.
  28. Vybraní autoři (s důrazem na autory a díla literatury pro děti a/nebo mládež)
- E. Organizace výuky, typy vyučovacích hodin, metodické postupy, učební materiály a další didaktické nástroje – vybrané příklady**
29. Typy vyučovacích hodin ČJ, KV, LV
  30. Učebnice českého jazyka, slohu, komunikační výchovy, literatury (funkce, výstavba, potřebné kvality)
  31. Písemné práce – zadávání, tvorba, opravy, hodnocení
  32. Způsoby rozvíjení slovní zásoby žáků
  33. Typy jazykových cvičení a možnosti jejich využití
  34. Jazykové rozbory a analýzy textu (diskurzu) ve škole
  35. Stylizační a textová cvičení
  36. Reprodukce a produkce v jazykovém a slohovém vyučování

37. Tvořivé psaní
38. Práce s literárním textem ve škole
39. Analýza literárního textu, jeho pochopení a literárněvýchovné interpretace
40. Projektové vyučování a předmět ČJL
41. Využití moderních ICT ve vyučování ČJL
42. Dramatická výchova jako didaktický nástroj v ČJL
43. Práce s knihovnou v předmětu ČJL
44. Práce s tzv. doporučenou četbou
45. Uplatňování obecných didaktických zásad v ČJL

F. Průřezová témata, mezipředmětové vztahy

46. Vybraná průřezová témata v předmětu ČJL
47. Literární výchova a další estetickovýchovné předměty
48. Integrace jazykově-slohové, komunikační a literární výchovy
49. Výchova divadelního a filmového diváka
50. Mezipředmětové vztahy ČJL
51. Zapojení žáka s jiným než českým mateřským jazykem do předmětu ČJL
52. Práce s žáky se specifickými vývojovými problémy (dyslexie atd.)

